

“Zona nacional” "Memòria ingènua"

Llibre escrit per Alfons Balcells Gorina (1915-2002), publicat per l'editorial La Formiga d'Or.

10/01/2011

Feia un mes i mig o dos que era a la Molina. Al llarg d'aquelles converses amb les dues dones, madurà la idea, de la directora i meva, d'escapar-nos a França. La Maria Creus ens va comunicar que no marxaria, però. Que havia de quedar-se. I no sé si ho va fer per garantir la nostra fugida. Jo era molt ingenu. Se'ns oferí com a

guia de l'escapada fins a la frontera, i després tornaria a la Molina. Ella mateixa va organitzar tota l'estratègia. Vam insistir debades que se sumés a l'expedició.

A mi em va costar força, aquella decisió. Era una aventura que no sabia com podria acabar. De fet, marxar de la Molina, en aquelles circumstàncies, era fer un pas en el buit, deixant enrere família i amics. Certament, sabia que a l'altra banda també hi podria viure, i potser sense tantes angúnies com fins aleshores. Però la qüestió era: hi podré arribar, a l'altra banda? I, com? I, un cop allà, què? I si la guerra acaba dividint el país en dues meitats irreconciliables, tal com llavors passava, però de manera definitiva? Tornaria a veure els meus? I també: I la Maria?

Li vaig donar a la Maria Creus una fotografia meva, presa en aquells dies, perquè la fes arribar als pares

la primera vegada que anés a Barcelona. Ho va aconseguir: per això conservem el record.

Al dors de la foto, havia posat per escrit les meves cabòries d'aquells últims dies: «La Molina, 27-VIII-37. Estimats papàs i germans: Ja que me'n vaig, els deixo una fotografia meva recent. Me'n vaig. Per quan temps? No ho sé; sols Déu ho podria dir. Vull creure que els reveuré aviat. Però, i si així no fos? Confio en Déu. Qui sap el que m'està reservat, però sense posar-me tètric em sotmeto, de moment, a la seva santa voluntat. Estic molt satisfet. Me'n vaig, decidit i disposat a tot. Si pateixen massa per mi és que no s'abandonen a Déu. Alfons.»

Un cop decidit el pla, vaig voler deixar-li també a la Maria Creus una dedicatòria encesa i dramàtica, a la primera plana del llibre del pare Charles, que tant li agradava, i l'hi

vaig regalar. El text, escrit amb versos, deia: «Estimar, estimar sempre / germanívolament, franciscanament, / no pas amb amor-possessió / sinó amb amor-donació, / sense el plaer de sentir-se víctima / ni buscar l'agraïment.» Això també s'ha conservat, per a vergonya meva.

Ara, passat el temps i les circumstàncies, tot plegat no és fàcil d'explicar-ho. Però m'havia impressionat molt, com es veu, conèixer-la, i conèixer tota la seva peripècia. En ella havia vist l'encarnació d'un amor als altres totalment desinteressat. I jo, ja es veu que estava especialment místic. La guerra.

El pla era que, primer, l'Antònia aniria a Lleida a buscar els dos fills que hi tenia. Jo, els mateixos dies, simularia un viatge a Barcelona, amb l'excusa d'anar a veure la família, però en realitat, en comptes de

marxar, m'havia de quedar pels voltants i esperar que arribés l'Antònia amb les criatures.

I això vam fer. Se'n va anar ella, i al cap de poc vaig marxar jo amb el tren de Barcelona. Vaig baixar a Ripoll. Allà vaig fer nit. L'endemà tornaria l'Antònia. Amb ella i amb els nens continuariem viatge fins a Puigcerdà. La Maria hi aniria pel seu compte, a Puigcerdà, sense cridar l'atenció, perquè era un viatge que ella feia sovint per mantenir contactes amb l'altra residència de l'Ajut Infantil de Rereguarda que hi havia en aquella ciutat.

Tot va sortir com estava previst. En arribar a Puigcerdà, on vam trobar la Maria, vàrem fer temps, asseguts tots cinc a la riba d'un petit estany. La Maria, amb el seu bon humor de sempre, no parava d'animar-nos. Després, com que ens sabíem mitjanament emparats pels

salconduits que dúiem, encara que fossin d'incerta validesa –els vam fer nosaltres mateixos amb papers del centre de la Molina–, ens vam dirigir a l'allotjament de l'Ajut Infantil, instal·lat en una finca de la localitat, anomenada Rigolisa. Entràrem a la casa, ja al capvespre.

Allí no s'estranyaren de la nostra visita, sobretot perquè hi havia la Maria que, per la seva condició de parella d'aquell conegut revolucionari de Barcelona, era de tota confiança. Degueren interpretar-ho com una mena de comissió de servei. I els fills de l'Antònia passaren com dos infants refugiats més en tràmit d'inscripció.

Finalment, quan era negra nit, vam sortir de la casa, disposats a creuar la frontera. Havíem saludat feia una estona una patrulla de carrabiners, que feien guàrdia per allà, i estàvem una mica inquiets. La Maria no que

no estava nerviosa: se la veia ben tranquil·la. De fet, s'hi dedicava força, a passar gent durant tota la guerra per la frontera de Puigcerdà, de manera similar a la nostra. S'adonava, però, de la nostra angúnia, i cantava i ens animava constantment, per mirar de treure'ns la por.

Vam sortir de Puigcerdà i, un cop fora de la ciutat, ens dirigírem fins a la via del tren. En arribar a la banda francesa de la frontera, vam continuar fins a la carretera, i la vàrem seguir fins a Bourg-Madame. Quan vam arribar a la cruïlla de la carretera de Llívia, la Maria s'acomiadà de nosaltres.

Se'm quedà gravat a la memòria el moment que la Maria ens deia adéu, per entornar-se'n cap a la Molina. No l'oblidaré mai. Ni aquell moment, ni sobretot a ella.

(En el primer viatge que va fer a Barcelona, la Maria Creus anà a veure la mare, per explicar-li la meva situació i portar-li la famosa foto. Però al cap d'un parell de mesos de la nostra marxa, les autoritats frontereres van descobrir tot el muntatge de fugides que la Maria tenia organitzat a la Molina. Primer la van canviar de destí, i després la van condemnar i tancar. La meva mare l'anava a veure a la presó. Hi passà una bona temporada, i a més en estat –com a resultat de l'última de les trobades amb “el seu home”. Donà a llum a la mateixa presó. La meva mare s'ocupà bastant de l'atenció d'aquella criatura. Després de la guerra, jo mateix la vaig anar a veure al pis on vivia amb la seva mare, a les Rambles. Al marit de circumstàncies se'l donava per desaparegut. Poc després, la Maria s'encomanà d'una febre tifoidea, i es va morir.)

A Bourg-Madame, ens reberen – avisats prèviament per la Maria– en una botiga molt coneguda, Can Sauquet, on ens van acollir aquella nit. L'endemà, ells mateixos ens recomanaren que no ens presentéssim a la policia de Bourg-Madame, perquè ens retornarien a Puigcerdà. Ens van dir que agaféssim un cotxe i que anéssim fins a la Tor de Querol, i que allà sí, ens adrecéssim a la policia. I això vam fer.

Després de passar per la gendarmeria, a la Tor de Querol, vam anar a l'estació del tren. Volíem passar per Lourdes, abans de tornar a Espanya. I ens vam trobar, a l'estació, un parell de personatges coneguts. Un d'ells em somreia, ja a distància, i en atansar-se, vaig reconèixer Antoni Trias i Pujol. El qui l'acompanyava era el rector de la Universitat de Barcelona, Pere Bosch i Gimpera. En veure'ls, em vaig

separar discretament de l'Antònia i dels seus fills, per si de cas, per no comprometre'ls.

Trias em preguntà si anava “a l'altra banda”. Ni ell ho va preguntar de manera sarcàstica, ni jo tenia per què amagar-me'n. Trias era un molt bon home, i jo sabia que no aniria a explicar la història a tothom, la qual cosa hauria pogut comportar problemes a la família. Li vaig contestar afirmativament, i ell, al seu torn, m'explicà que havien anat a veure les seves famílies respectives: Bosch i Gimpera a Perpinyà, i Trias no sé si a Sallagosa o a Carcassona, i que se'n tornaven a Barcelona. Va ser, doncs, com una salutació de muntanyencs: jo vaig cap aquella banda; doncs jo, cap a l'altra. I a reveure.

A Lourdes, després de tant de temps, vam poder oir missa solemne, la primera missa com Déu mana des

que començà la guerra. Jo havia assistit en alguna missa clandestina a Barcelona, però allò era diferent. Hi passàrem unes hores delicioses, visitant-ho tot amb calma: la gruta de Massabielle, la basílica, el poble... Hi havia tanta gent, que no va ser gens fàcil trobar allotjament. I es feia tard. A la fi, en un hotel ens van oferir una única habitació per a tots, i encara que se'ns plantejà un petit problema moral, la guerra ens havia adobat força en aquests aspectes, i l'única cosa que ens vam plantejar era que, cansats com estàvem, i ja que no hi havia més que una habitació per a tots –això sí, amb dos llits–, ens estiraríem cada u damunt un llit, sense desfer-los ni desvestir-nos, i que passaríem així la nit. Els nens van dormir arrecerats al llit d'ella.

L'endemà, vam agafar de nou el tren a Lourdes, cap a Hendaia, des d'on vam passar a Irun pel Pont internacional. Però en arribar al

control de la Guardia Civil, a Irun, em demanaren papers, i jo no duia cap mena de documentació –els papers de l'alberg de la Molina, a més de falsos, eren de l'altra banda, i per tant encara m'haurien compromès. L'Antònia no va tenir cap problema, perquè l'havia anat a rebre el seu marit amb la documentació pertinent. En canvi, jo havia de tornar a Sant Joan Lohitzune, perquè em fessin papers de refugiat.

Allà, doncs, ens vam acomiadar, i l'Antònia no la vaig tornar a veure. El seu marit, sí, perquè continuàrem tenint relació durant els mesos següents: ell em va fer del que llavors s'anomenava “padrí de guerra”, i després ens vam continuar veient de manera esporàdica.

Vaig arribar finalment a Sant Sebastià el 5 de setembre. I em van ficar en un camp de refugiats. Un

oncle del meu cosí Alfons Par, reconegué el meu nom a les llistes dels que havien passat la frontera aquells dies. Em va venir a rescatar al camp de concentració, que era al costat de la caserna de Loiola, prop d'Irun. Al cap d'una setmana, que vaig passar amb aquells oncles valencians, em comuniquen que haig d'anar a Burgos, i presentar-me al Cos de Sanitat de l'exèrcit.

En arribar a Burgos, vaig descobrir que el cinyell i l'escapulari que m'havia regalat el pare Evangelista a Barcelona estaven plens de polls i mig podrits, i vaig haver de cremar-los.

Vaig estar aproximadament un mes a Burgos, esperant destí, hostatjat a l'Hotel Sabadell. Em va fer gràcia, aquell hotel, no sols perquè es deia així, sinó perquè estava al costat del convent de la Mercè, convent que

donava nom al carrer –en castellà, és clar.

Una de les coses que vaig fer a Burgos fou escriure a Gil Robles. Li vaig dir, més o menys, que la fidelitat a les meves idees continuava invariable, i que si em trobava al bàndol “nacional”, era perquè entenien que només des d’allí –i ni que fos mitjançant l’acció de força empresa pels militars– es podria arribar a una pacificació veritable d’Espanya, que possibilités un retorn posterior a la normalitat. Es veu que alguna cosa semblant havia dit ell –jo no ho sabia, llavors– uns mesos abans, al cap de poc d’esclatar el conflicte: acceptava l’aixecament militar, com a mal menor. Jo crec que devia ser la primera vegada que deia una cosa així, quan ja el “mal menor” estava fet, malgrat que abans de juliol del 36 l’havien acusat moltes vegades de connivències amb els militars.

Vaig coincidir, un bon dia, amb un pediatre militar, de Barcelona, i li vaig demanar que m'“enxufés” en el seu equip. Em digué que probablement sí, però mentre allò s'acabava de concretar, jo vaig continuar buscant altres sortides, inquiet com estava per la possibilitat que, en qualsevol moment, si no tenia una altra cosa, m'enviessin al front. Anant d'una banda a l'altra, vaig saber que també es trobava a Burgos el pare Vergés, el director de la Congregació de la Immaculada. I el vaig anar a veure. Ell, content pel retrobament, m'obsequià amb una subscripció a la revista *Razón y Fe* i em parlà del cardiòleg Lluís Trias de Bes i Giró (el que després seria president del col·legi de metges de Barcelona), dient-me que era a Santander, a l'anomenat Hospital Cántabro. Em va suggerir que mirés de posar-m'hi en contacte, per veure si em podria incorporar al seu equip.

Sense esperar la resposta del pediatre militar, vaig escollir l'opció d'intentar anar a Santander. I les gestions van tenir un feliç desenllaç en qüestió de pocs dies. L'altra possibilitat, la que segurament se m'oferia a Burgos, potser m'hauria permès acabar la guerra sense més ensurts. Però aleshores no ho sabia, és clar. Vaig deixar plantat el pediatre, que s'enfadà molt amb mi, per la meva falta de serietat.

L'hospital on havia instal·lat Trias de Bes el seu equip de cardiologia s'havia improvisat al Colegio Cántabro, on jo havia estat dos anys abans, el 1935, a la Universidad Católica de Verano. M'encarregaren que col·laborés en la revisió mèdica dels reclutes.

M'hi vaig estar ben poc temps: no els queia bé. Pel que sembla, molestaven bastant a tothom les meves contínues converses en català amb Trias de Bes

i amb altres catalans que s'estaven allà. I la gota que omplí el vas fou un comentari que vaig fer, molt fora de lloc, ho reconec, quan estàvem revisant historials clínics dels reclutes. Aparegué un expedient amb un nom com “Salustiano Pérez García”, o una cosa així, i no se'm va acudir res més que comentar:

–Mira, aquest podria ser guàrdia civil.

Un dels col·legues presents em contestà:

–¿Qué quieres, que se llame Venturita Gassol?

D'aquí a la sentència definitiva, només passaren unes hores. A la primera possibilitat de relleu que es presentà –algun altre “enxufe” semblant al meu, però en aquest cas no procedent de Trias de Bes– m'enviaren de retorn a Burgos. I lògicament, ja sense possibilitat de

recórrer al pediatre militar, que havia partit peres amb mi.

De seguida vaig ser enrolat a la Compañía de Sanidad del Cuerpo de Ejército de Castilla, a l'espera de destí.

Els darrers dies de 1937, m'enviaren cap a Saelices de la Sal, prop de Sigüenza, i allí vaig passar aquell Nadal. L'àpat del dia de Nadal, segons recordava anys després un dels meus companys, un basc anomenat Eleuterio Esnaola, fou una taronjada.

Vaig passar una nit de malson a l'hospital de Sigüenza, després de portar-hi un malalt. Com que ja era tard per retornar a Saelices, m'oferiren llit en una enorme sala de l'hospital, que era buida, fins l'endemà. Tota la nit insomne, amb una por insuperable, sentint i veient les rates com corrien pel terra, i

s'enfilaven i baixaven pels llits i les tauletes de nit.

També fou a Saelices de la Sal, on vaig estar unes dues setmanes, que vaig rebre una lliçó d'urbanitat litúrgica per part una dona que assistia a la mateixa missa que jo: em va dir que quan el celebrant elevava la sagrada Hòstia, després de la Consagració, era perquè els fidels la poguessin veure, i que per tant no s'havia d'acotar el cap, que és el que jo feia, pensant que era un senyal d'adoració.

Érem a Sigüenza tot esperant per entrar a Madrid, cosa que es veia molt propera. Però es veu que els italians van fallar en unes operacions previstes a Guadalajara, per tallar les comunicacions de l'est, i els republicans van aprofitar allò, que semblava un dels primers episodis de dubte en el fins aleshores avenç

imparable de les tropes de Franco,
per contraatacar a Terol.

S'acostava, doncs, per a nosaltres, el
temut front d'Aragó.

pdf | document generat
automàticament des de [https://
dev.opusdei.org/ca-es/article/zona-
nacional-memoria-ingenua/](https://dev.opusdei.org/ca-es/article/zona-nacional-memoria-ingenua/)
(24/08/2025)